

Györfy Sarolta
VII. o. t.

A Magyar Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa 409—1916. számú határozatával a gimnáziumok, reál-, polgári fiu és leány-, felsőbb leányiskolák V. osztálya, valamint a tanító- és tanítónőképző intézetek és a felső kereskedelmi iskolák megfelelő osztályai részére, a vallástanítás tankönyvéül engedélyezte.

KERESZTÉNY EGYHÁZTÖRTÉNELEM

IRTA:
VÁRI ALBERT
UNITÁRIUS VALLÁSTANÁR.

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság
Cluj—Kolozsvár 1923.

UNITÁRIUS IRATMISSZIÓ
Budapest, V. Kőny. u. 4. s.

Bevezetés.

1. A ker. egyház fogalma és célja.

Azokat, akik Jézus tanításait elfogadják s azokat cselekedeteik által megvalósítani törekednek, keresztényeknek nevezzük.

Azok a keresztények, akik Jézus tanításait egymással megegyezően fogják fel s ennek alapján bizonyos egységes életcél és hitelveket fogadnak el, alkotják az egyházközségeket. Több együttérző és egy célra törekedő egyházközségből alakulnak a látható egyházak. A látható egyházak a Krisztusban való hit közösségénél fogva ismét egy nagy lelki egyesületet képeznek. Ezt a nagy lelki egyesületet nevezzük egyetemes vagy láthatatlan ker. anyaszentegyháznak.

Az egyházat sohasem kell úgy tekintenünk, mint egy örök időkre berendezett isteni intézményt, melyet változtatni nem lehet, nem szabad. Amint az egyházat alkotó keresztények gondolkozása, felfogása a tudomány és műveltség előhaladásával fejlődik és tökéletesedik: úgy ez a fejlődés az egyházban, annak hitelveiben és alkotmányában is kifejezésre jut.

A ker. egyház *célja* szép és magasztos. Abban áll t. i., hogy az egyesülésben rejlő erővel örködjék a názáreti Jézus boldogító elveinek eredeti tisztasága fölött, azokat átvigye az emberek lelkébe s általuk szebbé tegye és megtermékenyítse az életet. Szóval arra törekszik, hogy Krisztus szelleme minél szélesebb körre szórja a maga sugarait. Nem önmagáért létezik, hanem tagjait segíti az üdv és boldogság elérésében.

2. A ker. egyháztörténelem fogalma és felosztása.

A ker. egyháztörténelem a ker. egyház alakulásának, fejlődésének, küzdelmeinek az előadása. Feladata: kimutatni azt, hogy az egyház mennyiben felelt meg hivatásának? Mik voltak haladásának vagy hanyatlásának okai és tényezői?

A ker. egyháztörténelem kétféle lehet: *egyetemes* és *részleges*. Egyetemes, ha az egész keresztény egyház törté-

netével foglalkozik; részleges akkor, ha egy korszaknak, egy felekezetnek vagy egy országnak a történelmét adja elő.

Az egyetemes ker. egyháztörténelmet a tárgyalás könnyebbségéért a következő korszakokra osztjuk:

I. korszak. Az őskereszténység. Az egyház megalakulásától a szabad vallásgyakorlat kivívásáig. Kr. u. 33—313-ig.

II. korszak. Az egyházi tan kifejlődése és az egyházi hatalom megalapítása. 313—800-ig.

III. korszak. Az egyházi és pápai uralom. 800—1215-ig.

IV. korszak. Az egyházi és pápai hatalom hanyatlása. 1215—1517-ig.

V. korszak. A reformáció és a katolikus egyházi visszahatás. 1517—1648-ig.

VI. korszak. A protestántizmus győzelme és áldásos hatása. 1648-tól napjainkig.

I. Korszak. Az őskereszténység.

(33—313.)

ELSŐ FEJEZET.

Apostoli kor.

3. Az első ker. egyház megalakulása.

Jézus egyházat nem alapított. Amint az idő és alkalom kedvezett, hirdette az isten- és emberszeretet evangéliumát. Hegyi beszédében és gyönyörű példázataiban azt igyekezett megmagyarázni, hogy az igaz vallás nem külsőségekben és üres szertartásokban áll, hanem lélek és élet. Törekvése oda irányult, hogy egy lelki országot alapítson, amelyben a hit, a bizalom, a hűség, a szeretet és a testvériség uralkodjék. Ezt a lelki országot nevezte *istenországnak*. Amikor pedig tanításait halálával kellett megpecsételni, akkor kész volt meghalni az igazságért.

De azok a szép elvek és magasztos igazságok, melyeket hirdetett, nem maradhattak terméketlenül. Mióta végleg eltávozott a tanítványok köréből, ezek mind erősebben érezték a belső szükségét annak, hogy a mester által az ő lelkükben gyujtott világosságot tovább terjesszék. Erre a kedvező alkalom Kr. u. a 33-dik évben meg is érkezett.

Nagy ünnep volt Jeruzsálemben. Az aratásért és a törvény kiadásáért való hálaadás. Az ünnepre sokan gyűltek fel az ország különböző részeiből. Az apostolok is össze-

gyűlve imádkoztak. Ekkor vették az erőnek és bátorság-nak lelkében azt a szentlelket, melyet Jézus megígért volt. A szentlelek csodálatos hatással volt a tanítványok lelkére. Azok, akik azelőtt bezárkozva imádkoztak, a szentlelektől indíttatva kiállottak az ünneplő sokaság közé és nyíltan vallást tettek a megfeszített, de föltámadott Krisztusról. Különösen elragadó volt Péter apostol szónoklata, amelynek hatása alatt 3000-en elfogadták Jézus tanításait s ennek jeléül megkeresztelkedtek (Csel. 2. r.). Így alakult meg az első keresztény egyházközség Jeruzsálemben. Az új igazságokat pedig az ünneplő sokaság széthordta a különböző tartományokba,

A jeruzsálemi első gyülekezet nem volt szervezett egyházközség, de azért kiinduló pontja a keresztény egyháznak. Tagjai magukat *tanítványoknak* és *testvéreknek* nevezték. Ellenségeik pedig *názáretieknek*, vagy *galíleabelieknek* gúnyolták.

4. Az apostolok munkássága.

Az ember természeténél fogva ragaszkodik ahhoz, amit megszokott, ami lelkéhez van forrva. Különösen a vallásos felfogás és vallásos intézmények kötik magukhoz az embert. Ezért van, hogy az újabb nézetek s a tisztultabb vallásos eszmék is csak nagy küzdelem árán tudnak tért hódítani. A kereszténység is, amely a zsidó és pogány világ romjait nemcsak eltakarítani, hanem azok helyébe új szellemi életet akart teremteni, csak nagy küzdelem árán érvényesülhetett. De az apostolok, akiknek a mester lelkükre kötötte az ő tanítását, nemesen vívták meg a harcot. Az igazság megacélozta lelküket, megnövelte bátorságukat. Készek voltak minden áldozatra, csak hogy a reájuk bizott lelki javakat közkinccsé tegyék. Allítólag az egy János kivételével mindnyájan vértanúi halállal pecsételték meg az igazságot. Munkásságuk a kereszténység első száz évére terjed ki s azért ezt a korszakot *apostoli korszaknak* nevezzük.

Jézus közvetlen tanítványai közül különösen Péter, ifj. Jakab és János tűnik ki, akiket oszlopapostoloknak is neveznek, kiknek munkásságát a következőkben ismertetjük:

1. Péter, Az apostolok mindnyájan egyenlők voltak. A többiek fölött hatalmat egyik sem gyakorolt. De kiváló buzgóságáért a szetirás Pétert említi az első helyen.

Simon, a Jóna fia, halász volt Betsaidában, mielőtt Jézus tanítványává lett. A Péter nevet, ami magyarul sziklát jelent, Jézustól kapta. Azonban jelleme nem volt olyan szilárd, mint a szikla. Könnyen hevült. Gyorsan lánggra gyult benne a lelkesedés tüze. De éppen olyan gyorsan ki is

aludt. Hamar csapott át egyik szélsőségből a másikba. Amikor Jézust maga mellett látta, kész volt meghalni is érte; de mikor elfogták a Mestert, akkor megtagadta.

A kereszténység ügyének mégis nagy szolgálatakat tett. Az őskereszténységnek egyik oszlopa volt. Nemcsak a jeruzsálemi gyülekezetet alapította, hanem gyülekezetet szervezett Samariában. Sőt Pontusban, Galatiában, Kappadóciában, Kisázsiában, Bythiniában, (I. Pét. I. r. I. v.) Antiokhiában és Korinthusban is hirdette az evangéliomot. Bár emlékezet van róla, hogy pogányokat is térített, de mégis általában úgy ismeretes, mint a zsidó-keresztény irány képviselője, amely irányzat szerint csak zsidókból lehetnek keresztények. És ha pogány akar a ker. egyházba térni, annak előbb zsidóvá kell lennie. Ő maga zsidó módon élt s másokat is a zsidó szertartások gyakorlására rábeszélte igyekezett. (Gal. 2. 14.). Megnősült s utazásaiban magával vitte feleségét is, aki, állítólag még előtte vértanúi halállal halt meg.

A hagyomány szerint Péter Kr. u. 63. körül Rómába ment s ott a Néró császár féle üldözések alatt 67-ben fejjel lefelé keresztre feszítetett. Azonban sem ezt, sem azt a feltevést, mintha Péter 25 évig római püspök lett volna, történelmileg igazolni nem lehet.

2. *Ifjabb Jakab*. Jézussal rokonságban volt. Állítólag hozzá nagyon hasonlított. A zsidó-keresztény iránynak rendíthetetlen híve. A mózesi törvényeket maga is megtartotta s másokkal is megtartatni igyekezett. Nem csak a keresztények, de a zsidók előtt is nagy tiszteletben állott. A közvélemény „igazságos” jelzővel ruházta fel. A jeruzsálemi gyülekezetnek volt a vezére. Palesztinán kívül nem is terjesztette a kereszténységet. Bármennyire megtartotta a zsidó törvényeket, a tanács mégis azok megszegésével vádolta. Ezért a népet ellene felbujtogatta s 63-ban megkövezték.

3. *János*, a Zebedeus fia, halász volt, mielőtt Jézus tanítványául elhívta volna. Mély érzelmű, gyöngéd és figyelmes tanítvány volt. Ezért a Mester szeretetét leginkább megnyerte s a „szeret apostolának” is nevezik.

A Jézus iránti szeretetét az is bizonyítja, hogy ő volt az egyetlen tanítvány, aki Mesterét a keresztfáig elkísérte. Azután 40-ig Jeruzsálemben marad. Ő is az egyház egyik „oszlopa” volt. Vallási iránya az ellentétek elsimításában s a különböző pártok kibékítésében nyilvánult. Ezen sajátosságának sok hasznát vette később, amikor *Efézusba* ment. Itt a különböző keresztény irányzatok már harcoltak egymással. János az ő békítő természetével elenyésztette az ellentéteket s ezért minden párt előtt nagy tiszteletben állott. Szerinte nem a puszta hit, nem a jó cselekedetek, hanem a szeretet a fő. Késő vénségében Domitianus császár uralkodása alatt Pathmos szigetére száműzetett. Onnan ismét

visszakerült Efézusba, ahol miután hosszabb beszédet nem mondhatott, az volt jelmondata: „Fiacskáim, szeressétek egymást”. Itt is halt meg 100 éves korában.

5. Pál apostol.

Pál apostolnak eredeti neve *Saul* volt. Tarsusban, Cilicia fővárosában született. Atyja rabbit akart neveltetni belőle s azért már korán Jeruzsálembé, a bölcs *Gamaliel* iskolájába vitte. A tanulás mellett sátorponyva készítésével foglalkozott, aminek később sok hasznát vette. Mint buzgó farizeus, hevesen üldözte a keresztényeket. Sőt később engedélyt kért és nyert arra, hogy Damaszkusba is elmenjen a keresztények üldözésére. Ez útjában nagy lelki harcot állott ki, amelynek következtében az a fordulat állott be lelki világában, hogy a keresztények legdühösebb üldözője a legbuzgóbb apostollá változott át. (Csel. 9, r.)

Innen kezdve Pál apostol állandóan küzd, fárad és buzgólkodik a kereszténység ügyéért. Neki köszönhetjük, hogy a kereszténység a zsidó nemzeti határokat átlépve, világvallássá lehetett. A pogány-keresztény irány főképviselője vagyis a többi apostolokkal szemben azt tanította, hogy pogányokat is föl lehet venni a keresztények közé. Nem csak tanította ezt, hanem a szerint is cselekedett. Apostoli működésének nagy részét a pogányok megtérítésében töltötte el. Azért őt „a pogányok apostolának„ is nevezik. Működésének központja *Antiókhia*. Itt nevezték először a Jézus követőit krisztusiaknak, vagy *keresztényeknek*. (Christianus).

Pál *Antiókhia*ból indulva ki *térítői útjaiban* diadalmasan hordozta végig a kereszténység zászlaját a nagy római birodalomban. Három nagy *térítő útja* volt, melynek mindenike sok küzdelemmel járt, de szép sikerrel végződött. Fáradozásai következtében Kisázsia, Macedonia és Görögország városaiban számos keresztény gyülekezet alakult.

Harmadik *térítői útja* végével, 59 körül Jeruzsálembé ment, hol a nép a zsidó vallás elhagyása miatt, ellene támadt és halálát kívánta. Azonban a római katonák életét megmentve, mint római polgárt *Félix* helytartónak adták át, ki *Cézareában* két évig fogságban tartotta. *Festus*, a következő helytartó, miután Pál római polgári jogára hivatkozott, Rómába küldötte. Itt újabb két évi könnyű fogság után, Néro császár rendeletére Kr. u. 63-ban lefejezték.

MÁSODIK FEJEZET.

Az üldözések.

6. A keresztények üldöztetése.

1. A keresztények első sorban a zsidóktól szenvedtek sokat. Az az ellentét, ami a zsidó törvény-vallás és Jézus szeretet-vallása között fönnállott, mindinkább kiélesedett. A nemzetiségükre büszke farizeusok irigy szemmel nézték a testvériség evangéliumának terjedését. Az apostolok közül Pétert és Jánost a papi tanács elé állították. Megtiltották nekik az evangélium hirdetését. De ők nyíltan szemükbe mondták: „Istennek kell inkább engedni, hogynem az embereknek”. (Csel. 5. r. 29.) Ezért meg akarták őket ölni, de a bölcs Gamaliel tanácsára szabadon bocsátották.

Azonban már István, a jeruzsálemi diákonusok egyike, nem menekülhetett a zsidók gyűlöletétől. Mivel gyakran vitatkozott velük s elszántan bizonyosságot tett Jézusról; kivitték őt a városból s ott megkövezték. (Kr. u. 36-ban). Ő lett a kereszténység első vértanúja (Mártír). Ugyancsak a zsidók gyűlöletének esett áldozatul a tanítványok közül az idősebb Jakab és az ifjabb Jakab 63-ban.

A zsidók részéről a keresztények üldözése 70-ben megszűnt, Ekkor Titus, a római császár fia és hadvezére, Jeruzsálemet elfoglalta. Katonái a várost és a templomot földig lerombolták. A népnek egy részét legyilkolták, úgy, hogy mintegy millió ember vesztette életét. A megmaradtak pedig elmenekültek a világ különböző részeibe.

2. Sokkal többet szenvedtek a keresztények a pogányoktól. Ezek mindent elkövettek, hogy rossz hírbe hozzák őket. Istenteleneknek nevezték azért, mert bálványokat nem imádtak. Lázadóknak azért, mert a császárnak szobra előtt nem hajoltak meg. Mivel a pogányok bűnös és kicsapongó élvezeteiben részt nem vettek, azért embergyűlölőknek s a társadalom ellenségeinek híresztelték. Ha valami természeti csapás, vagy véletlen szerencsétlenség pusztított, azért is a keresztényeket okolták. Sőt azt is terjesztették róluk, hogy titkos összejöveteleik alkalmával embervért isznak. A pogány papok és a bálványokat készítő iparosok eszelték ki róluk ezeket a meséket. A babonás nép pedig könnyen elhitte. Sőt a császárok is engesztelhetetlen gyűlöletet tápláltak irántuk, mert az állam ellenségeinek tartották őket.

Először írásbeli rendeletekkel igyekeztek a császárok a kereszténység terjedését föltartóztatni, de miután ezek hiábavalóknak bizonyultak, fegyveres erővel támadtak a védtelen keresztényekre. A következő 10 császárt említi a törté-

nelem, akik alatt üldözésnek voltak kitéve: Néro, Domitianus, Trajanus, Hadrianus, Marcus Aurelius, Septimus Severus, Decius, Valerianus, Diocletianus és Galerius,

Az üldözés több, mint 200 évig tartott. Ez idő alatt a legválogatottabb eszközökkel kínozták és gyötörték a keresztényeket a Jézus nevéért és tudományáért. Nem kimélték a szent életű kegyes püspököket, sem a védtelen nőket. Vagy megégették, vagy megkövezték, vagy éhes vadállatokkal tépették széjjel őket. Egy milliónál többen estek áldozatul e rettenetes üldözésnek.

7. Az üldözések fejlesztő hatása.

Az üldözéseknek célja az volt, hogy a kereszténységet megsemmisítsék. Azonban beteljesült Jézus mondásának igazsága, hogy akik csak a testet ölhetik meg, azok a lélek életének nem árthatnak. Az üldözések nem tartóztathatták fel a kereszténység terjedését. Sőt mennél kegyetlenebbek voltak az üldözések, annál erősebben ragaszkodtak vallásuk igazságaihoz. Ha akadtak is némelyek, akik a szenvedéstől való félelemből, vagy a nagy kínok miatt megtagadták Jézust, de a többség annál nagyobb bátorsággal tett róla bizonyosságot még a halál pillanatában is. Ez a nagy elszántság rokonszenvet és bizalmat ébresztett a kereszténység iránt s még többen fogadták el annak tanításait. Ezenkívül az üldözöttek különböző helyekre menekülve, mindenüvé magukkal vitték hitük igazságait.

Az üldözések még fokozottabb mértékben indították a keresztényeket, hogy behatóbban foglalkozzanak hitük igazságaival. Így keletkeztek az *egyházi atyák*, akik arra törekedtek, hogy a kereszténység hitelveit tisztázzák s azokat kifejtsék. Továbbá az *apologeták*, vagy *hitvédők*, kik a pogányság rágalmaival szemben védelmezték vallásukat.

Az üldözések még kegyesebb, erkölcsösebb életre sarkalták a keresztényeket. Komoly önvizsgálatra tanították, nehogy ellenfeleik szemében még a gyanúra is alkalmat szolgáltatassanak.

HARMADIK FEJEZET.

Az őskereszténység hite és erkölcsi iránya.

8. Különböző hittani irányok.

Az őskeresztény egyházban valamely egységes hitformát (dogma) hiába keresnénk. Jézus ilyent nem hagyott a tanítványokra. Azt kívánta hiveitől, hogy kövessék őt. A tanítványok sem készítettek hitvallást. Mindenik a maga egyénisége szerint magyarázta a Mester tanításait. Azt általában elfogadták, hogy a názáreti Jézus az igaz Messiás volt, aki ártatlanul szenvedte a kereszthalált. De Isten nem hagyta az ártatlant végleg elpusztulni. Halottaiból föltámasztotta s a mennybe vitte. Azonban lesz még Krisztusnak egy dicsőséges eljövetele (parusia), amikor egy hatalmas birodalmat fog alapítani s abban ezer évig fog uralkodni (chiliasmus).

Bármilyen nagyon bíztak az őskeresztények Jézusban s az ő ismételt eljövetelében, őt mégis minden tekintetben az Isten hatalma, befolyása és vezetése alatt gondolták, aki mindent az Istentől vett s neki mindenben alá van rendelve. És így az őskeresztény egyház hite az Isten egységét illetőleg unitáriusnak nevezhető.

Miután azonban az őskeresztény egyházhoz különböző hitű és felfogású emberek csatlakoztak, miután Jézus szabadságot adott követőinek arra, hogy vallási kérdésekben is éljenek az értelem és gondolkozás jogával: ezért különböző hitnézetek és hittani irányok keletkeztek. Ilyenek voltak:

1. Az *ebjoniták*. (Ebion = szegény). A legősibb keresztény álláspont képviselői, akik azt tartották, hogy a pogányokból lett keresztények is kötelesek a mózesi törvényeket megtartani. Hitükre nézve szigorúan egy Isten imádók voltak s tiltakoztak minden olyan irányzat ellen, amely Jézust az emberek sorából ki-akarta emelni. Szerintük Jézus a József és Mária fia, kit Isten Mesiássá választott. A zsidó törvényekhez való merev ragaszkodás miatt csak szűk körben működhetek s a kereszténység fejlődésével lépést tartani nem tudtak. Azonban Palesztinában az V. századig fennmaradtak.

2. A *gnostikusok*. Ezek a keresztények egyszerű hitét, felsőbbrendű ismerettel akarták helyettesíteni. A vallást bölcselletté változtatták. A bölcsészet segélyével vizsgálták a teremtés titkát, Isten és a világ viszonyát. Tanáikat a keresztényen kívül a syr, perzsa és zsidó vallásból és a görög bölcsészetből merítették.

3. A *montanisták*. Alapítójuk *Montanus*, ki a II. század közepén azt hirdette, hogy ő a Krisztus által megígért Parakletus. Szerinte közel van a Krisztus eljövetele és ezer éves

országglása. Ezért szigorú erkölcsi életet követelt a keresztényektől. Követői, bár nagyon üldözték őket, a VI. századig fennmaradtak.

4. *A manikeusok.* E felekezet alapítója *Manes*, aki a Zoroaszter tanításaiból és a Jézus vallásából akart egy új vallást alapítani. Szerinte a világosság és sötétség harcban állanak egymással s a világosság szelleme elküldi a maga prófétáit (Abrahám, Buddha, Zoroaszter, Jézus), akik által megszabadítja az embereket a sötétség országától.

5. *A monarkiánusok.* Részint a pogány hitregék, részint a görög s különösen a Plató-bölcsészeteinek befolyása alatt már a II. században egy áramlat indult meg a keresztények között, mely a Jézus személyét a „logosz”-szal egyesítve, őt mindinkább eszményesítette s embernél többnek tekintette. Ezáltal a kereszténység egy Istenben való hitét, a két istenség felé terelte. Ezen mozgalom ellen léptek fel azok, akik a kereszténység ősi hitét meg akarták védeni s akiket a szigorú egység elvének a védelméért *monarkiánusoknak* nevezünk. A II. és III. században ezeket tekinthetjük az unitarizmus képviselőinek. Kezdetben a keresztények többségét alkották, de számuk lassankint apadott. Kiválóbbak voltak: *Artemon*, *Theodot*, *Praxeász*, *Callistús*, *Noetus*, *Sabelius*, *Berillus* és különösen *Samosátai Pál* antiókiái püspök, akit püspöktársai állásától meg is fosztottak azért, mert azt tanította, hogy Jézus nem az égből jött le, hanem vallásos és erkölcsi tehetségei által az emberiségből emelkedett ki.

9. Istentisztelet és ünnepek.

Az első keresztények istentiszteleteiknél nem a külső látványosságra fektették a főszúlyt, hanem a lélek emelésére és az érzelmek nemesítésére. Az istentisztelet éneklés-, imádság-, bibliaolvasás-, magyarázás- és az úrvacsorából állott (Csel. II. r. 42. 46.) Az istentisztelet a szeretet vendégség zárta be.

Énekeik az ó-testamentumi zsoltárok voltak, de elég korán keletkeztek keresztény himnuszok is. A bibliamagyarázat is kezdetben az Ó-szövetség egyes helyeinek az olvasásából és értelmezéséből állott. Később pedig az apostoli levelek olvasása jött gyakorlatba. Mindenkinek meg volt engedve az irásmagyarázat, aki erre kedvet és hivatást érzett magában. A kenyérnek megszegése, vagy az Úrvacsora is az istentisztelet alkotórésze volt, amelyet kenyérben és borban minden alkalommal kiosztottak a híveknek.

A zsidó-keresztények szívesen mentek a jeruzsálemi templomba, vagy zsinagógákba istentiszteletre, de azért a

keresztény istentisztelet helye az egyes hivek magánháza volt. Az üldözések korában pedig erdőkben és barlangokban, vagy sírboltokban (katakomba) végezték az istentiszteleteiket. A II. és III. században keletkeztek külön *imaházak*, de azok is minden külső fény és pompa nélküliek voltak.

Az Úrvacsorán kívül gyakorolták a *keresztség* szertartását is. Ezt rendszeren a felnőtteken hajtották végre, akik megismerhették a keresztény elveket és kötelezték magukat azoknak megtartására. A keresztelést a „Jézus nevére” vízbe-merítéssel hajtották végre, mely után a kezeknek a fejre tétele (*cheirothezia*) következett.

A zsidó-keresztények a szombat napot *ünnepelték*. Később azonban Jézus feltámadásának emlékére a *vasárnap* lett közös keresztény ünnep. *Husvétot* a feltámadás öröme, *pünköstöt* az egyház megalapítása és a szentlélek kitöltése emlékére elég korán kezdték ünnepelni, *Karácsony* csak később a IV. században lett keresztény ünnep.

10. Erkölcsi élet.

Jézus a *szereetet* tette a keresztény vallás főparancsolatává. E parancsolat súlyát érezték az első keresztények s arra igyekeztek, hogy a testvériség nagy gondolatát minél szélesebb körben megvalósítsák. Ezért rendezték a szeretet vendégségét (*agape*), ami abból állott, hogy a gazdagabbak a szegényeket megvendégelték. A szegényeken és szerencsétleneken segíteni kötelességüknek tartották. A pogányok léha és könnyelmű élvezeteiben nem vettek részt. Bizonyos komolyság és önmegtartóztatás jellemzi az első keresztényeket.

Azonban nem kell azt gondolni, hogy közöttük is nem voltak gyengék és bűnösök. A mély vallásos érzés mellett a képmutatásnak, a szeretet mellett a gyűlölködésnek, az önzetlenség mellett az önzésnek is szomorú példái maradtak fenn. Sőt olyanok is akadtak, akik hitőket megtagadták.

De amilyen nagy súlyt fektettek az első keresztények a tiszta erkölcsi életre, éppen annyira szigorúak voltak a bűnösökkel szemben. Mindent elkövettek, hogy azokat megjavítsák. Az urvacsorától eltiltották. Ha ez sem használt, a gyülekezetből kizárták.

11. Egyházi hivatalok és szervezet.

Az első keresztény gyülekezetek mindenike önálló egyházközséget alkotott, amely önmagát kormányozta, de azért a különböző egyházközségek között megvolt a lelki

közösség. Az *apostolok* mindenütt kiváló tiszteletben részesültek, noha semmiféle hatalmat nem gyakoroltak a gyülekezetek fölött. Az apostolokon kívül voltak *evangélisták* és *próféták*, akik részint buzgalmuknál, részint szónoki tehetségüknél fogva váltak ki a gyülekezetekből.

A közszükség azonban korán megteremtette az egyes hivatalokat is. Így az egyházközségek választottak *presbitereket* vagy *episkopusokat*, akik között kezdetben semmi különbség nem volt. Sőt a neveket akárhányszor fölcserélték. Főkötelességük volt a valláserkölcsei élet felett őrködni. Hivatalukba a kéznek a fejre tétele által avattattak be.

Az alamizsna gyűjtésre s annak a szegények közötti kiosztására a jeruzsálemi gyülekezet mintájára *diákonusokat* választottak, akik a presbiterek segédeinek tekintettek. Nőket is választottak ez utóbbi hivatalra, akiket *diákonisszáknak* neveztek s inkább a betegek ápolására alkalmaztak.

Amint az egyházközségek számban növekedtek, lassankint a presbiterek között is bizonyos különbség állott elő. Azokat a presbitereket, akik a tanításban kiváltak, nagyobb tiszteletben részesítették s egy-egy gyülekezet élére állítva, az episkopus névvel csak őket illették. Így fejlődött ki a *püspökség*. Azonban e hivatallal kezdetben semmi méltóság vagy hatalom nem járt, hanem a püspök csak első volt az egyenlők között (*primus inter pares*).

Az egyetemes papság eszméje és gyakorlata is hamar kiveszett a ker. egyházból s a zsidó papság mintájára alakult egy külön papi rend, amely nem csak addig ismeretlen hatalmat követelt magának, hanem ruházatában is megkülönböztette magát az egyház többi tagjaitól. A papság magát *klerusnak* nevezte szemben a világiakkal, kik a *laikus* osztályt alkották. Sőt a papság között is bizonyos fokozati különbség keletkezett, aminek folytán a püspökök hatalmat és méltóságot nyertek a többi papok felett.

II. Korszak. Az egyházi hatalom megalapítása és az egyházi tan kifejlődése.

(313–800.)

ELSŐ FEJEZET.

A kereszténység külső győzelmei.

12. Nagy Konstantin.

Konstantint nem annyira a belső érzés és meggyőződés, mint politikai érdek indította a kereszténység védelmére. A hanyatló római birodalmat akarta egységessé és

erőssé tenni. Azt gondolta, hogy a birodalom egysége a vallás egységén alapszik. Mivel pedig a pogányság már hanyatlóban volt, míg a kereszténység mind nagyobb hódításokat tett, korán átlátta, hogy az egységes vallás csak a kereszténység által lehetséges. Ezért már uralkodása kezdetén (306) erre támaszkodott s minden erejével ezt segítette. Amikor a trónra lépett, az egész római birodalom nem volt az ő hatalmában. Egyik ellenfele *Maxentius* volt. Kettűjük között háborúra került a dolog. *Maxentius* mellé a pogányok állottak, míg *Konstantin*hoz a keresztények csatlakoztak, akiket kereszties zászlóval vezetett a csatába. A monda szerint azért, mert fényes nappal kereszt-jelt látott az égen ilyen fölirattal: „In hoc signo vinces“, vagy „tuto nika.“ Álmában pedig Jézus figyelmeztette, hogy a keresztet tegye hadi jelvénné. Elég az, hogy a kereszt még jobban lelkesítette a keresztényeket s *Konstantin* a *Tiberis* folyónál 312-ben fényes győzelmet aratott ellenfelén. A következő évben pedig sógorával *Licinius*-szal, ki a birodalom keleti felén uralkodott, egyetértve, a keresztényeknek az egész birodalomban szabad vallásgyakorlatot adott. Egyben a keresztet birodalmi jelvénné tette.

Később *Konstantin* és *Licinius* között is ellentét merült fel. Ez az ellentét annyira kiélesedett, hogy háború lett belőle. A háború ismét a pogányság és kereszténység élet-halál harcává fejlődött. *Konstantin* győzött s ez által az egész birodalomnak úra lett 323-ban. Győzelme az egyház győzelme volt. A ker. vallást államvallássá tette s az egyházat gazdag kiváltságokkal halmozta el. Maga lett az egyház feje s a püspökök az ő kegyét keresték. Mindent kész volt megtenni, miáltal az egyház és birodalom egységét biztosítani vélte. De mert nála a politika volt irányadó, azért maga az ősi keresztény hit, alatta vereséget szenvedett *Niceában* (325). Csak élete végén keresztelkedett meg. Így bár jellemében sok pogány vonás volt, mégis ő lett az első keresztény római császár.

Mivel Rómából az ősi pogány vallást teljesen kiirtania nem sikerült, székhelyét *Byzanczba* helyezte át, amelyet azóta *Konstantin városának*, vagy *Konstantinápolynak* neveznek. A ker. egyház iránt mutatott jóindulatáért a történelem „nagy“-nak nevezte. Meghalt 337-ben.

13. A kereszténység további hódításai a római birodalomban.

Nagy *Konstantin* halála után fiai: *Konstans*, *Konstantius* és *Konstantinus* következtek a trónon, kiknek uralkodása mintegy 50 évet tölt be. Ez alatt az egyház folyton

erősödött, mert ők is a kereszténység támogatói voltak. A pogányságot üldözték.

Utánuk *hitehagyott Julián* lett a császár, aki trónra léptekor keresztény volt. Azonban Konstantin fiai, családjának nagy részét kivégeztették. Ezért gyűlölte nemcsak a Konstantinus családját, hanem annak vallását is. Ez a gyűlölet arra indította, hogy elhagyja a ker. vallást s a pogány vallást akarta visszaállítani. Ezért kapta melléknevét. Azonban bármilyen nagy erővel és gyűlölettel fogott a kereszténység kiirtásához, az idő kerekét haladásában föl nem tartóztathatta. Húsz hónapi uralkodás után a perzsák ellen folytatott háborúban halálosan megsebesült. Halála előtt így kiáltott fel: „Mégis te győztél, galileai!”

Nagy Theodosius már eltiltotta a pogány istentiszteleteket és a bálványoknak való áldozást, sőt azt felségsértésnek nyilvánította. Uralkodása alatt teljes győzelmet aratott az egyház. Sőt akkora hatalommá lett, hogy egyik püspöke: *Ambrosius* még a császárnak is megtagadta az Úrvacsora kiszolgáltatását, amíg ez bünbánatának nyilvános jelét nem adta.

Halála után a birodalom az ő fiai: *Árkádus* és *Honorius* között oszlott meg. *Árkádus* keleten, *Honorius* nyugaton uralkodott. Ebben az időben az ősi vallás már csak a falvakba szorult s azért nevezték „falusi” (*paganus*), vagy pagány vallásnak. Azonban főleg keleten vakbuzgó barátok keresték fel mindenütt a pogányokat s erőszakkal kényszerítették az ősi hit elhagyására. Így esett az *Árkádus* utóda: *II. Theodosius* uralkodása idejében a keresztények üldözésének áldozatul egy *Hypathia* nevű kiváló nő, aki az *alexandriai* bölcsészeti iskola jeles vezetője volt (415). Ugyancsak alatta a vakbuzgó szerzetesek császári felhatalmazás alapján megsemmisítették a pogányságra emlékeztető sok becses műkincset. *Justinián* császár pedig végső csapást mért a pogányságra az által, hogy az ünnepi játékokat végleg eltiltotta s az utolsó pogány böcsészeti iskolát *Athénben* 529-ben bezáratta.

14. A kereszténység hódításai a római birodalmon kívül.

A keresztény vallás nem egy nép, vagy birodalom vallása. Hivatása az, hogy a világ minden részében elterjedjen s mennél több embert boldogítson. A kicsiny Palesztinából indult ki hódító útjára s a római birodalom meghódítása után diadalmasan járta be Európa különböző népeit.

1. A *góthok* már korán elfogadták a keresztény vallást. *Teofilus* püspökük részt is vett a niceai zsinaton. *Ulfilas* (311—388) szerzett nagy érdemeket a kereszténység terjesz-

tése körül. Az általa feltalált goth betűk segítségével a bibliát anyanyelvükre lefordította.

2. A gothók példáját követve szintén korán felvették a keresztény vallást az Alduna mentén lakó római kolonisták utódai is. Nicetas nevű püspökük Kr. u. 400 körül akkora buzgalmat fejtett ki a kereszténység érdekében, hogy a pogányság utolsó maradványát is kiirtotta, amiért később a szentek közé iktatták.

3. A frankok között *Chlodwig* király terjesztette el a kereszténységet, aki azt a fogadást tette, hogy ha háborújában a keresztények istene segíteni fogja, egész népével erre a hitre tér. Győzött s fogadását megtartotta, amiért a pápa „legkeresztényibb király és az egyház első szülöttje” névvel tüntette ki.

4. Az *angolszászok*, kik előbb, mint szövetséges társak mentek *Brittániába*, de azután az ország nagy részét elfoglalták, szintén fölvtették a ker. vallást. *Ethelberth* kenti király ugyanis egy frank hercegnőt 596-ban feleségül vett. Ezt az alkalmat *Nagy Gergely* pápa arra használta, hogy 40 benedikrendi szerzetest küldött az országba. A következő évben már a király is megkeresztelkedett. A szerzetnek feje *Ágoston Canterbury* érsek lett. Ezzel a kereszténység alapja le volt téve *Brittániában*. Előbb az ősbrittek s később a 8. században az írek és skótok is csatlakoztak a keresztény egyházhoz.

5. A *németek* szintén a frankok támogatása mellett lettek keresztényekké. A térítés munkájában legtöbbet fáradozott *Winfried* angol szerzetes, akit a „németek apostolá”-nak is neveznek. Különösen nagy sikert ért el *Hessenben*, ahol kivágatta a szent tölgyfát, melyről a közhít azt tartotta, hogy aki bántalmazni merészeli, az azonnal meghal. Mivel neki semmi bántódása nem volt, ezért a nép hite a pogány istenekben megingott s tömegesen tértek át a keresztény vallásra. Nagy buzgóságáért és az elért szép sikerekért a pápa püspökké szentelte s *Bonifacius* névvel tüntette ki. *Bonifacius* püspökségeket szervezett s kolostorokat alapított. Különösen nevezetes a *fuldai zárda*, amelyet azért alapított a szászok szomszédságában, hogy azoknak is a megtérését ez által elősegítse. Az innen kikerülő szerzetesek aztán buzgón terjesztették a kereszténységet. Végül *Bonifacius* 52 társával a friezek között egy pogány csapat megtámadta s az agg főpapot agyonverte 755-ben.

6. A *szászokat* *Nagy Károly* frank király 33 évig tartó háborúval kényszerítette a 8. században a kereszténység föl vételére. Hogy ezt a vallást, állandóvá tegye 8 püspökséget alapított, amelyek mind megannyi erős várai lettek az egyháznak.

Elhatott a kereszténység *Európán* kívül is. Így *Afrikában*, *Abesszniában* már a 4. században elfogadták a ker. hitet.

Perzsiában szintén a 4. században el volt terjedve a kereszténység. A Kaukázus vidék lakói is fölvtették a keresztény hitet.

Hogy a kereszténység keleten nagyobb hódításokat nem tehetett, annak két oka van. Egyik az, hogy a perzsa mágusok felizgatták ellene hiveiket, akik rettenetes pusztításokat vittek véghez közöttük. A másik az, hogy győzelemre jutott Mohamed vallása s ez útját állotta a kereszténység terjedésének.

15. Mohamed és vallása.

Mohamed Kr. u. 581-ben Mekkában született. Korán árvaságra jutott s egy nagybátyja neveltette. Gyermekek koráról nem sokat tudunk. 25 éves korában egy gazdag kereskedő özvegyének: *Khadidsának* lépett a szolgálatába. Innen kezdve a kereskedői pályán működött, de ábrándozó lelkével gyakran vallásos elmélkedésbe mélyedt.

Az arabok ősi pogány vallása, mely csillag- és faimádásból állott, nem elégítette ki. Ezért a mellett tanulmányozta a zsidó és keresztény vallást. Elhatározta, hogy ezek alapján új vallást alapít. Különös látomásai voltak, amelyeket ő úgy tekintett, mint isteni kijelentéseket. 40 éves korában hirdetni kezdte az új vallást Mekkában. Azonban itt bár hivei is voltak, saját rokonai ellene támadtak. Élete nem volt biztonságban a szülővárosában, azért innen 622-ben *Medinába* menekült. Itt zavartalanul hirdethette tanait. Nem csupán az igazság erejével, hanem fegyveres hatalommal is kész volt tanait terjeszteni. Így hamar meghódította egész Arabiát, amely őt a legnagyobb prófétának tekintette. Meghalt 632-ben.

Vallása a szigorú egyisten hívésen alapszik. Csak egy az Isten: Allah. Ez az egy Isten a maga akaratát jelentette ki úgy az ótestamentumi próféták mint Jézus és az apostolok által; de ezt az isteni akaratot a legtisztábban Mohamed hirdette. Az Isten minden ember elébe bizonyos sorsot szabott, amely sorsban megnyugodni tartozik. Innen ezt a vallást *izlamnak* nevezik, a mi megnyugvást jelent, Követőit pedig *mozlimeknek*.

A jövő életet érzéki színekkel festette Mohamed. Abban három osztályt különböztetett meg. Első a menny, hova az igaz hívők és hitért a csatákban elesettek jutnak. Második a középhely, hova a lelki tehetetlenek mennek. Harmadik a pokol, a bűnösök és hitetlenek lakhelye. Megköveteli híveitől, hogy tiszták, igazak, becsületesek legyenek. A bűnt, imát, alamizsnálkodást üdvös cselekedeteknek tartja.

Mohamed tanai a *Koránban* vannak megírva, amelyet

hívei szentkönyvnek tartnak. Ez a könyv halála után keletkezett. Egyik rokona: *Abubeker* gyűjtötte össze a próféta tanításait. Hívei két fő felekezetre oszlanak u. m. a *szunniták* és *sziiták* felekezetére. Papjaikat *imánoknak*, a szerzeteseket *derviseknek*, templomaikat *mecseteknek*, tornyaikat *mináreteknek* nevezik.

A mohamedánok a próféta példájára vallásukat fegyverrel is terjesztették. A más vallásuak iránt türelmetlenek. Elfoglalták Syriát, Palasztinát, Egyiptomot, Perzsiát, Afrika északi részét, sőt Spanyolországot s ez által a kereszténység terjedésének útját állották.

MÁSODIK FEJEZET.

A katolikus egyház kialakulása.

16. A szentháromság kifejődése.

Amilyen arányban távolodtak el a keresztlények Jézus korától, olyan arányban növekedett előttük az ő nagysága. Úgy gondolkoztak róla, hogy aki olyan szép eszméket hirdetett, olyan nagy dolgokat cselekedett, az nem lehetett közönséges ember, hanem isteni tulajdonságai voltak. A keresztlények ezen felfogását támogatta egyfelől az a sok legenda, mit Jézus körül font a képzelet. De elősegítette másfelől az, hogy a görög bölcsészetből idegen elemek csúsztak be a kereszténységbe. Így folyt tovább Jézus istenítésének a mozgalma, amely a szentháromság kifejlődéséhez vezetett. Az Isten egységének jelszava alatt hiában küzdöttek többen az őskereszténységnek ezen meghomályosítása ellen. Egyházi és politikai érdekből mind többen csatlakoztak a Krisztus istenségének tanához.

Különösen heves harc tört ki e kérdésben a IV. században *Arius* és *Athanasius* között. *Arius* alexandriai presbiter volt. A szabad szellemű antiókhiai iskolában nevelkedett. Mélyen gondolkozó és bátor vitatkozó férfi volt. Az Isten egysége tanának volt a híve. Ezért ellenmondott az egyházban mindinkább lábrakapott azon irányzatnak, mely Krisztus istenségét védelmezte. Nem ment vissza ugyan az őskeresztény alapra, mely Jézus emberségét tanította, hanem azt hirdette, hogy Jézus Istennek legelső teremtménye, aki által a világot teremtette. Így tehát mint teremtmény nem örökkévaló és nem is lehet az Istennel *egylényegű* (*homousziosz*), hanem csak hasonló lényegű (*homoiusziosz*). Ezért a tanításáért *Árius* Sándor püspök az egyházból kizárta 318-ban.

A vitának ezzel nem lett vége. Ariusnak hívei nagy számmal voltak az egyházban. A keleti püspökök is az ő nézetén voltak. Nagy Konstantin császár ezáltal veszélyeztetve látta az egyháznak és birodalomnak egységét. Ezért egyetemes zsinatot hivatott Niceába 325-ben. E zsinaton megjelent Árius. A püspökök is nagyszámban vettek részt. Hosszas és heves vita folyt a két párt között. Árius és hívei hiába mutatták ki, hogy Jézus istenségének kimondásával elejtik az egyisteniség ősi hitét s ezáltal elhagyják az őskereszténységet. Az ellenpárt megnyerte Athanasiust, aki jeles szónok, kitűnő politikus volt s igen jól tudta, hogyan kell az embereket meghódítani. Ő Áriusszal szemben azt tanította, hogy Krisztus még a világ teremtése előtt az Atyánál volt, az Atya lényegéből született s nem teremtett s ezért örökkévaló, mint az Atya. Vele nemcsak egyenlő, hanem *egylényegű* is, (homousziosz). De még az Athanasius ügyessége sem lett volna elegendő ahhoz, hogy ez az új tan győzelemhez jusson. Megjelent maga a császár is a zsinaton s egyszerűen ráparancsolt a püspökökre, hogy fogadják el az *egylényegűség* tanát. A többség a külső kényszernek engedelmességgel, elfogadta. Csak Arius és vele pár püspök maradt meg a hit és lelkiismeret szabadságának védelmében. Ezért a császár száműzte őket s elrendelte, hogy irataik megégettessenek. Ezzel az áriánizmust hivatalosan kárhoztatták ugyan, de az még hosszú időn keresztül forrongásban tartotta a lelkeket. Sőt volt idő, amikor az Árius hívei ismét többségre jutottak s a császár maga hívta vissza őt száműzetéséből. De mielőtt az egyházba felvették volna, meghalt 336-ban. Végül Theodosius szigorú törvényekkel igyekezett megszüntetni a vallási egyenetlenséget. Összehívatta Konstantinápolyba a második egyetemes zsinatot, amely a niceai hitvallást elfogadta s ezenkívül kimondotta a *Szentléleknek* is az atyával és fiúval való egyenlőségét 381-ben. Így kialakult a *szenháromság* tana s az Isten egyszemélyűségének a hite hanyatlani kezdett.

Azonban az Arius hívei még ekkor sem pusztultak ki teljesen. Tudomány a góthok, vandálok, burgundok és longobárdok között még sokáig élt. Sőt egyes történetírók állítása szerint Erdélyben 1002-ig voltak áriánusok.

17. Pelagius és Augustinus. Az eredeti bűn és predestináció tana.

A *szenháromság*nak keleten lejátszódott hitvitájához hasonló vita fejlődött ki nyugaton az *ember eredeti természete és erkölcsi tehetsége* körül. A szellemi küzdelemben

többen vettek részt, de a vezérek *Pelagius* és *Augustinus* voltak.

Pelagius a keresztények eddig iközhitével megegyezően azt vallotta, hogy az *Ádám* bűne csak neki ártott, de az utódaira át nem szállott. Eredeti bűn nincsen. Az ember születésekor jóra és rosszra egyaránt alkalmas és szabad akarata van. Az ősök bűne csak annyiban van hatással az utódokra, amennyiben a rossz példaadás általában rosszat szül. De az isteni kegyelem arról is gondoskodott, hogy az emberiség előtt jó és nemes példaadó élet is lebegjen. Ezért küldötte el *Jézust*, hogy ő tiszta tudományával és tökéletes életével legyen példaadója megváltója, az embernek.

Azonban *Augustinus*, egyik legkiválóbb egyházi atya, a tanoknak ilyen nyílt és határozott kifejezését a kath. egyházra nézve veszélyesnek tartotta. Ő úgy gondolkozott, hogy mire való az egyház, ha az ember önerején is üdvözülhet? Azért, hogy az egyház hatalmát az egyes emberek fölött is biztosítsa, *Pelagiusszal* szemben azt tanította: Az *Ádám* bűne az embereket annyira megrontotta, hogy ezek önerejükön a jóra teljesen képtelenek. Az ember eredeti bűnben születik s így ő magától csak rosszat tehet. Elveszett értelme és szabadsága annyira, hogy minden ember kárhozatra méltó. Szabadakarata nincs. Azonban az isteni kegyelem, melyet az egyház közvetít, kiválaszt némelyeket az üdvösségre. A többiek maradnak a megérdemelt kárhozatban. Ez az előre elrendelés tana.

A kérdés hosszas vita után a zsinat elé került. Az *Efézusban* 431-ben tartott egyetemes zsinat az egyház érdekében a *Pelagius* tanát kárhóztatta, míg az *Augustinusét* hivatalos egyházi tanná emelte. Azonban a közfelfogás mégis a reformációig a *Pelagius* tana körül csoportosult, míg az *Augustinusé* feledékenységbe ment.

18. Az egyházi élet megromlása.

A hitbeli visszaéléseket nyomon követte az egyházi élet megromlása. Ez a romlottság a következőkben nyilvánult:

1. *A szentek tisztelete.* A ker. egyházba Nagy Konstantin óta mind nagyobb számban tértek át a pogányok, akik nem tudtak kellően behatolni a kereszténység szellemébe. Ezért, hogy a régi isteneiket valamivel pótolják, tisztelni kezdték a keresztény vértanukat, mint szenteket. Őket úgy tekintették, mint közbenjárókat az Isten és emberek között. Imádságaikat hozzájuk intézték s haláluk évfordulóját ünneppé tették. Így keletkeztek a kath. egyházban a szentek emlékére a különböző ünnepek. Különösen *Mária* lett az ünneplés tárgya, akinek emlé-

kére ülik ma is a gyümölcsoltó boldogasszony, a gyertyaszentelő, nagy boldogasszony és kisasszony napi ünnepeket.

2. *Ereklyék és búcsújárások.* Nemcsak a vértanúk, hanem azoknak egyes emléktárgyaik, vagy csontjaik is különös tiszteletben részesültek. Ezeket, mint *ereklyéket* nagy becsben tartották. Ez a tisztelet azonban elfajult s az ereklyékkal visszaéléseket követett el az egyház is. Az ereklyéknek csodatevő erőt tulajdonítottak. Róluk mindenféle képtelen meséket költöttek s azután drága áron eladták.

Azokat a helyeket, ahol ilyen ereklyék voltak *búcsújáró* helyekké tették. Azt hitték, hogy ilyen helyeken hatásosabb az imádság. Ezért seregenként zarándokoltak az ilyen helyekre, amely zarándokolások ismét sok visszaélésre adtak alkalmat.

3. *A képek tisztelete.* Az őskeresztények ellenszenvvel viselkedtek a képek iránt s a képek tisztelését, mint pogány szokást, elítélték. Azonban egyfelől a művészetek iránti vonzalom, másfelől pedig a köznépek az a vágya, hogy imádása tárgyát szemeivel is láthassa: megteremtette az egyházban a képek tiszteletét. Már a 4. század végén a keresztény templomok telve vannak a Krisztus, az apostolok és a szentek képeivel.

A képek kezdetben nagy tiszteletben részesültek. A nép nem tudott különbséget tenni a jel és a jelzett, a tisztelet és az imádás között. Ezért azoknak az *imádása* is elterjedt. Különösen miután azoknak is csodatevő erőt tulajdonítottak. A népnek a képek iránt folyton fokozódott tiszteletével egyes ámitók visszaéltek. Így a kereszténység szellemi magaslatát a pogányság fokára szállították le.

4. *A szentségek.* Az őskeresztény egyháznak két szerstártása volt: a keresztség és az úrvacsora. Az első az egyházba való felvételnek ünnepélyes kinyilvánítása, a második a Jézus halálára emlékeztető cselekmény volt. Azonban a győzedelmeskedő egyház e két szertartáshoz még négyet csatolt, ú. m. a megkenés által való *megerősítés* (confirmatio), a *papszentelés* (ordinatio), a *szereztesavatás* és a *halottkenés*. Hozzájuk valamely megmagyarázhatatlan titkot fűzött és szakramentumoknak, miszteriumoknak nevezte. Azt a felfogást terjesztette róluk, hogy ezek az isteni kegyelmet csodálatos módon közvetítik.

Különösen az Úrvacsora ment át nagy változáson a 4. századtól kezdve. Úgy fogták fel, mint vérnélküli *áldozatot*, amelynek épen annyi ereje van az ember üdvösségének munkálásában, mint Jézus halálának. Így változott át *miseáldozattá*.¹ Sőt miután a tisztító tüzről (purgatorium) szóló tan is

¹ A mise elnevezés onnan származik, hogy a keresztények az úrvacsora vétel előtt a tanítványokat, akik még az egyházba felvéve nem voltak, e szavakkal bocsátották el az istentiszteletről: *ite, missa est: Menjetek, el vagytok bocsátva!*

elfogadtatott az egyházban 600 körül: az a nézet kapott lábra, hogy a miseáldozat nemcsak az élőkre üdvösséges, de a halottak purgatoriumi szenvedéseit is megrövidíti. Azonban ekkor az úrvacsorának egy szín alatt való kiszolgálását még eretnekségnek tartották. A visszaélések lassankint az egyháznak a hívek fölötti uralmát emelték és biztosították.

19. A remete élet.

Már a kereszténységet megelőzőleg sokan voltak, akik a test sanyargatását s a világi örömeiktől való tartózkodást dicséretes dolognak tartották. Ilyenek voltak a zsidóknál a *názirok* és az *essenusok*.

A keresztények is már a II. században kétféle erkölcsiséget különböztettek meg ú. m. *alsóbb* és *felsőbb* erkölcsiséget. Az elsőt minden keresztény elérheti, de a másodikat csak *önmegtartóztató* és *önsanyargató* élet által lehet megközelíteni. Az önsanyargatás kezdetben csak a böjtölésből, a nőtlen életből, az imádkozásból és elmélyedésből állott. Későbbben egyesek, hogy annál jobban megtudják magukat a világi örömeiktől tartóztatni, elzárkóztak a társas élettől s a pusztába vonultak. Ezeket a pusztában, magánosan élő embereket nevezték *remetéknek*. Számuk a keresztények üldözése folytán megszorodott, mert ekkor már az üldözéstől való félelem is sokakat vitt a pusztába. Közülök különösen kétfő nevezetes: *Thébai Pál* és *Remete Antal*.

Thébai Pál a deciusi üldözések hatása alatt lett remete. Élelmét és ruházatát egy pálmafa szolgáltatta. Allítólag 90 évet töltött a pusztában.

Remete Antal Felső-Egyiptomban gazdag szülőktől származott. Egy alkalommal hallotta a templomban a gazdag ifjúról szóló példázatot. Ez oly hatással volt reá, hogy minden vagyonát eladta: árát kiosztotta a szegények között s remete lett. Életéről, testének kínzásáról és sanyargatásáról csodálatos dolgokat regél a hagyomány. Éppen ezért alakja a mondák ködében vész el.

A remetéknek egy különös csoportja az ú. n. *oszlopszentek*, akik még a földönjárás örömétől is megfosztották magukat. Oszlopot emeltek s ezen töltötték egész életüket. Közülök különösen kiválik *Oszlopos Simon*, aki 30 évet töltött egy oszlopon.

20. A szerzetesi élet.

A remete életből kifejlődött a szerzetesi élet. A kettő abban különbözik egymástól, hogy míg a remeték a pusztákon szétszórva magányosan éltek, addig a szerzetesek magukat bizonyos szabályoknak vetették alá s csoportosan együtt laktak. Mivel lakásuk zárt helyen volt, azért azt *kolostornak* (*claustrum*) nevezték. Mivel pedig magukat bizonyos szabályok vagy *szerek* megtartására kötelezték, azért szerzetes lett a nevük.

1. *Keleten* a szerzetesi élet alapítója *Pachomius*, ki a szátszörtán élő szerzeteseket összegyűjtötte. A Nilusnak *Tabenné* nevű szigetén kolostort építtetett számukra. A belépőknek az érzékiségről le kellett mondaniok. A kolostor fejének, akit *abbasnak* vagy *archimandritának* neveztek, föltétlen engedelmességgel tartoztak. Főfoglalkozásuk az imádkozás, földművelés és kézimunka volt. A szerzeteseket sokáig nem számították a papi osztályhoz, hanem egy közép-helyet foglaltak el a klérus és a laikusok között. Keleten az összes szerzetesekre érvényes szabályokat *Nagy Basilius* cézáreai püspök készítette, amely által a szerzetesügyet rendezte. Nemcsak férfiak, hanem nők is lettek szerzetesek, akiket külön kolostorokba helyeztek el és *apácáknak* neveztek.

A szerzetesek száma rohamosan szaporodott. Már *Basilius* idejében mintegy 80.000-en voltak. Úgy, hogy a IV. század végén *Valens* császár már jónak és szükségesnek látta számuk korlátozását.

2. *Nyugaton* már *Athanasius* óta voltak szerzetesek. Azonban itt a szerzetesi élet igazi alapítójául *Nursiai Benedek* tekinthető, aki Itáliában a regényes *Monte Cassinó-n* 529-ben kolostort alapított. Ő már írásban foglalta a szerzetesi szabályokat. Az általa alapított rendet *Benedek-rendnek* nevezik. A tagokat hármassal fogadalom tételére kötelezte: 1-szor, hogy örökre a rend tagjai maradnak, 2-szor, hogy szegénységben és nőtlenségben élnek, 3-szor, hogy az előjárók iránt föltétlen engedelmességgel viseltetnek. Többekévé ezekhez a szabályokhoz alkalmazkodtak a később alakult szerzet-rendek is, amelyek között nevezetesebbek: a *cisztercita*, a *karthausi*, *premontrei*, a *ferenciek*, vagy *minoriták*, a *dominikánusok*, *karmeliták* és a *szervita rend*.

Ha a szerzetesrendeknek az egyházi, tudományos és társadalmi életre való hatását vizsgáljuk, azt mondhatjuk, hogy az jó is, meg rossz is volt. Jó volt azért, mert védelmet nyújtottak az ártatlanul üldözötteknek. Művelték a tudományt. Terjesztették a kath. hitet. A köznépet iparra és földművelésre tanították. Sőt volt idő, amidőn az elernyedő egyházi életre is jótékonyan hatottak.

Azonban ezen jó eredmények mellett káros hatásukról is meg kell emlékeznünk. Sokaknak a szerzetesi élet alkalmul szolgált a tétlen életre, másoknak pedig a lelki kevélységre. A szerzetesi szabályok kijátszása folytán sok visszaélés történt a kolostorokban. A szabad szellem elnyomói a szerzetesek voltak, akik minden eszközzel küzdöttek a szabadabb irányzatok ellen.

HARMADIK FEJEZET.

A pápaság.

21. A pápaság kifejlődése.

A presbiterek közül a püspöki méltóság, a püspökök közül pedig a pápa emelkedett ki. Az emelkedés a következő fokozatok szerint ment végbe:

A püspökök közül kiváltak azok, akik központi városokban laktak s magukat *metropolitáknak* nevezték. Ez az első fokozat. A metropoliták közül ismét kiemelkedtek azok, akik a kereszténységre nézve is kiválóbb tartományi fővárosban laktak. Ezek magukat *pátriárkáknak* hívták. Számuk a niceai zsinaton három volt, u. m. a római, alexandriai és antiochiai pátriárka. Konstantin halála után a háromhoz még kettő járult, u. m. a konstantinápolyi és a jeruzsálemi. Ez a fejlődés második fokozata.

Az öt pátriárka közül három, u. m. az antiochiai, az alexandriai és a jeruzsálemi részint hatalmi túlkapásaik, részint a mohamedánok hódításai miatt a 7. században hatalmát és tekintélyét elveszítette. Maradt két versenytárs: a római és a konstantinápolyi. Az első a nyugati, a második a keleti kereszténységet képviselte. Ez a fejlődés harmadik fokozata.

A két vetélytárs között a római pátriárka előnyösebb helyzetben volt. Egyfelől azért, mert Róma volt a világbirodalom első fővárosa, másfelől azért, mert a keresztények között az a hagyomány terjedt el, hogy Péter volt az első római püspök, aki hatalmát Jézustól kapta s azt utódaira is átruházta. Azért is az itt lakó pátriárkák magukat Péter apostol utódának tartották. Ez a két körülmény kiváló tekintélyt kölcsönzött a római pátriárkának. Ha valamely hittani kérdés merült fel, az ő véleményét kikérték. A nyugati népek, midőn fölvetették a keresztény vallást, az ő felsőbbségét elismerték. Sőt a császárok hivatalos rendeletek által is támogatták a római pátriárka törekvéseit. Így lassankint a köztudatba átment az, hogy a római pátriárka az egyetemes egyház feje.

22. A pápai hatalom megalapítása

A külső körülmények kedvezése mellett maguk a római pátriárkák is minden alkalmat felhasználtak, hogy maguknak az összes keresztényekre kiterjedő hatalmat biztosítsanak. Különösen kiválik közülök *Nagy Leo* (440—461-ig). Ő nyíltan hirdette, hogy a pápaság isteni intézmény s a római pátriárka arra van Istentől rendelve, hogy az egész egyház feje legyen. Az ő idejében ment *Attila*, a húnok fejedelme Róma ellen. Leó főpapi díszben elébe menve, kérte a világhódítót, hogy ne pusztítsa el Rómát. *Attila* visszatért seregével s a nép ezt a körülményt különféle babonával fűszerezve úgy tekintette, mint a pápaság isteni eredetének egyik bizonyítékát.

Sokat tett még a pápai hatalom megalapítása érdekében *Nagy Gergely* (590—604). A kath. egyház istentiszteletét titokteljes homállyal vonta be. A miseáldozatnak külső alakját szabályozta, kötelezővé tévén a latin nyelv használatát. A pápai hatalom fejlesztéséért kész volt mindent megtenni. Így történt, hogy amikor *Phocas* a kelet római birodalom császári trónját elődjének a meggyilkoltatása árán foglalta el, a konstantinápolyi pátriárkától megróvást kapott. *Nagy Gergely* ellenben üdvözlét és szerencsekívánatát fejezte ki neki. Ezért a császár halából az egyetemes egyház fejének ismerte el.

Ő vette fel először a *pápa* címet, ami eredetileg atyát jelent.

A pápai hatalom megalapításához járult még az „egyházi állam”, amin a pápák földi országát kell értenünk. Ehhez a pápák a következő úton jutottak: A frankok *III. Childerik* helyébe *Kis Pipin* udvárnagyot akarták a trónra juttatni, aki külömben is a királyi hatalmat gyakorolta. Ezen szándékukhoz *Zakariás* pápa véleményét is kikérték. A pápa azt felelte, hogy az érdemli meg a királyi címet, aki a hatalmat gyakorolja. Ezáltal *Pipin* és utódait a trónra segítette s egyben hálára is kötelezte. A hála tartozását már *Pipin* igyekezett leróni. A kedvező alkalom hamar érkezett. A győzelmes longobárdok Rómát fenyegették s a pápa *Kis Pipin*hez fordult segítségért. *Pipin* örömmel ment a pápa védelmére. A longobárdokat legyőzte s Itáliának tőlük elfoglalt részét a pápának ajándékozta 756-ban. Ezáltal a pápák, akik istenországának terjesztésére voltak hivatva, földi ország-hoz jutottak. Világi hatalmuk is ezzel megalapult.

A *Pipin* fia és utóda *Nagy Károly* (768—814) nemcsak megerősítette a pápát az „egyházi állam” birtokában, hanem azonkívül még más ajándékokkal is kedveskedett neki. Ezért *III. Leo* pápa őt 800-ban karácsony napján a Szent Péter templomban ünnepélyesen római császárrá koronázta.

A pápák ekkor még elismerték ugyan a császárok felsőbbbségét, de jövőendő uralmukat biztos alapokra fektették. Az egyház veszélyes versenytársa lett az államnak.

III. korszak. Az egyházi és pápai uralom.

(800—1215.)

ELSŐ FEJEZET.

Az egyház külső hódításai.

23. A skandináv és szláv népek megtérése.

Amint növekedett az egyház belső ereje és hatalma: olyan mértékben folytatta külső hódításait is. Erre a korszakra esik a *skandináv* népeknek: a svédeknek, a dánoknak, a finneknek és a norvégeknek megtérése. Köztük Ansgár francia szerzetes s később hamburgi érsek fejtett ki nagy buzgóságot, akit ezért „észak apostolának“ is neveztek.

A *szlávok* megtérése is a 9—10. században történt. Köztük kiváló munkásságot fejtettek ki *Cyryllus* és *Methodus* szerzetesek. Az első találta fel a róla nevezett *cirill-betűket*, amelyeknek segítségével a bibliát szláv nyelvre lefordította s ezáltal a kereszténység terjedését nagyban előmozdította. Az ők buzgóságuk folytán a bolgárok és a morvák lettek keresztényekké. Elterjedt még a kereszténység a 10. század végéig a vendek, a lengyelek és az oroszok között,

24. A magyarok és a kereszténység.

A magyarokhoz a kereszténység első sugarai keletről jöttek. Először *Bulcsu*, majd *Gyula* vezérek mint kezesek Konstantinápolyban tartózkodtak, hol a császári udvarban megismerkedtek a kereszténység tanaival. Utóbbi mikor onnan hazajött, egy *Hierotheus* nevű görög szerzetest hozott magával, aki különösen Erdélyben kedvező eredménnyel terjesztette a kereszténységet.

Sokkal nagyobb erővel hódított azonban őseink között a nyugati kereszténység. Géza fejedelem (972—997) feleségül vévén *Gyulának* keresztény hitben nevelt leányát: *Saroltát*, korán megkedvelte a keresztény hitet s annak szelídségre és türelmességre vezető irányzatát. Azt is belátta, hogy ez